

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

Article / Original paper

<https://doi.org/10.67227/ppszjt79>

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING ADABIY KOMPETENSIYASINI BAHOLASH TIZIMI: ELEKTRON BAHOLASH VOSITALARI VA MEZONLARI

Oymatova Nilufar Mirjamolovna

"Profi University" dotsenti v.b.

e-mail: nilufar.oymatova@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3790-390X>

Annotatsiya.

Maqolada oliy ta'lim muassasalarida raqamli ta'lim muhiti sharoitida talabalarning adabiy kompetensiyasini baholash tizimini ishlab chiqish masalasi tadqiq etilgan. Adabiy kompetensiya to'rt tarkibiy qismdan iborat tuzilma sifatida talqin qilinib, har bir komponent uchun baholash mezonlari, ko'rsatkichlari va to'rt darajali shkala taklif etilgan. Shuningdek, elektron test platformalari, raqamli portfolio, onlayn forum va LMS tizimlari, analitik rubrikalar hamda sun'iy intellekt asosidagi qayta aloqa vositalarining baholash jarayonidagi o'rni tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida diagnostik, shakllantiruvchi va yakuniy baholash bosqichlarini birlashtiruvchi integrativ baholash modeli asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: adabiy kompetensiya, raqamli ta'lim muhiti, elektron baholash, shakllantiruvchi baholash, rubrika, raqamli portfolio, mezon, ko'rsatkich, oliy ta'lim, adabiy ta'lim.

СИСТЕМА ОЦЕНИВАНИЯ ЛИТЕРАТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ: ЭЛЕКТРОННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ И КРИТЕРИИ ОЦЕНИВАНИЯ

Ойматова Нилуфар Миржамоловна

Profi University, PhD.

Аннотация.

В статье исследуется проблема разработки системы оценивания литературной компетенции студентов высших учебных заведений в условиях цифровой образовательной среды. Литературная компетенция рассматривается как структура, состоящая из четырёх компонентов, для каждого из которых предложены критерии и показатели оценивания, а также четырёхуровневая шкала. Кроме того, анализируется роль электронных платформ тестирования, цифрового портфолио, онлайн-форумов и систем управления обучением (LMS), аналитических рубрик и инструментов обратной связи на основе искусственного интеллекта в процессе оценивания. В результате исследования обоснована интегративная модель оценивания, объединяющая диагностический, формирующий и итоговый этапы оценивания.

Ключевые слова: литературная компетенция, цифровая образовательная среда, электронное оценивание, формирующее оценивание, рубрика, цифровое портфолио, критерий, показатель, высшее образование, литературное образование.

A SYSTEM FOR ASSESSING STUDENTS' LITERARY COMPETENCE IN A DIGITAL LEARNING ENVIRONMENT: ELECTRONIC ASSESSMENT TOOLS AND CRITERIA

Oymatova Nilufar Mirjamolovna

Profi University, PhD.

Abstract.

The article examines the development of a system for assessing students' literary competence in higher education institutions within a digital learning environment. Literary competence is conceptualized as a four-component structure, with assessment criteria, indicators, and a four-level rating scale proposed for each component. The study also analyzes the role of electronic testing platforms, digital portfolios, online forums, learning management systems (LMS), analytical rubrics, and artificial intelligence-based feedback tools in the assessment process. As a result, an integrative assessment model combining diagnostic, formative, and summative assessment stages is substantiated.

Keywords: literary competence, digital learning environment, electronic assessment, formative assessment, rubric, digital portfolio, criterion, indicator, higher education, literary education.

Kirish. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan "Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" hamda 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan qabul qilingan "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da ta'lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va kompetensiyaviy yondashuvga o'tish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [1; 2].

Raqamlashtirish adabiy ta'limning mazmuni va o'qitish usullarini o'zgartirmoqda. Biroq baholash tizimi bu o'zgarishlardan ortda qolmoqda. Amaliyotda adabiyot fanlaridan baholash ko'pincha asar mazmunini, muallif biografiyasini va adabiy atamalarni eslab qolishni tekshirish bilan cheklanadi. Talabani badiiy matnni mustaqil talqin qilishi, estetik baho berishi, ijodiy fikrlashi va adabiy jarayonni tanqidiy anglashi esa yetarli darajada o'lchanmaydi.

Elektron baholash vositalari bu muammoni hal qilishda katta imkoniyat yaratadi. Ular baholashni uzluksiz qilish, talabaga tezkor qayta aloqa berish va o'quv natijalarini tizimli tahlil qilish imkonini beradi. Ammo bu vositalar adabiy kompetensiyaning o'ziga xos tabiatiga mos mezonlarsiz qo'llansa, baholash yana faktlarni eslab qolishni tekshirishga aylanib qoladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasida adabiy ta'limning maqsadi badiiy asarni his etish, tushunish va tahlil qila olishga yo'naltirilgan o'quvchi shaxsini tarbiyalash sifatida talqin qilinadi. Q. Yo'ldoshev o'z tadqiqotlarida adabiyot o'qitishning asosiy vazifasi badiiy matnni mustaqil o'qiy oladigan va undan estetik zavq ola biladigan kitobxonni shakllantirish ekanini asoslagan [3]. Bu qarash adabiy kompetensiyani bilimlar yig'indisi emas, balki faoliyat va qadriyatlar tizimi sifatida tushunishga asos bo'ladi.

Xorijiy pedagogikada baholash nazariyasi ikki yo'nalishda rivojlangan. Birinchisi shakllantiruvchi baholash bo'lib, P. Blek va D. Viliam uning o'quv natijalariga ijobiy ta'sirini keng ko'lamlı tahlil asosida ko'rsatgan [4]. J. Xetti va H. Timperli qayta aloqaning samaradorligi uning maqsadga yo'naltirilganligi va o'z vaqtida berilishiga bog'liqligini isbotlagan [5]. Ikkinchisi natijalarni darajalarga ajratish nazariyasi bo'lib, L. Anderson va D. Kratvolning qayta ishlangan taksonomiyasi [6] hamda J. Biggsning konstruktiv muvofiqlik tamoyili [7] maqsad, faoliyat va baholashni bir tizimga keltirishni talab qiladi.

Mezonli baholashda rubrikalar asosiy vosita hisoblanadi. A. Jonsson va G. Svingbi rubrikalar baholash ishonchligini oshirishini, ayniqsa, analitik rubrikalar talabaga o'z natijasini tushunishga yordam berishini aniqlagan [8]. S. Brukart esa rubrikani faqat baho qo'yish vositasi emas, balki shakllantiruvchi baholash quroli sifatida qo'llashni taklif etgan [9]. Raqamli muhitda baholash masalalari Yevropa Ittifoqining DigCompEdu ramkasida [10] va o'quv analitikasi bo'yicha tadqiqotlarda [11] yoritilgan. Muallifning avvalgi ishlarida oliy ta'limda an'anaviy va raqamli integratsiyalashgan adabiy ta'lim modellari qiyoslangan [12], elektron darsliklar va interaktiv platformalarning samaradorligi tahlil qilingan [13], sun'iy intellektning didaktik imkoniyatlari ko'rib chiqilgan [14]. Ammo bu ishlarda baholash tizimi alohida tadqiqot obyekti bo'lmagan. Mazkur maqola shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy-tipologik tahlil, tizimli yondashuv, pedagogik modellashirish va pedagogik kuzatish metodlaridan foydalanildi. Adabiy kompetensiya tarkibi ilmiy manbalar va oliy ta'lim davlat ta'lim standartlari talablarini umumlashtirish orqali aniqlandi. Baholash mezonlari konstruktiv muvofiqlik tamoyili asosida, ya'ni har bir mezon aniq o'quv natijasiga bog'langan holda ishlab chiqildi.

и

Adabiy kompetensiyaning tarkibi va baholash mezonlari

Tadqiqot natijasida oliy ta'lim talabasining adabiy kompetensiyasi to'rt komponentdan iborat tizim sifatida aniqlandi. Har bir komponent uchun bitta asosiy mezon va uni o'lchash imkonini beruvchi kuzatiladigan ko'rsatkichlar belgilandi (1-jadval).

1-jadval. Adabiy kompetensiya komponentlari, mezonlari va ko'rsatkichlari

Komponent	Mazmuni	Baholash mezonı	Ko'rsatkichlar
Kognitiv	Adabiy-nazariy bilimlar, adabiy jarayon va davrlar haqidagi tasavvur	Bilimlarning to'liqligi va tizimliliği	Adabiy atamalarni to'g'ri qo'llaydi; davr va oqimlarni farqlaydi; asarni tarixiy-madaniy kontekstga joylaydi
Tahliliy-talqin	Badiiy matnni tahlil qilish va mustaqil talqin etish	Talqinning matnga asoslanganligi	Fikrini matndan dalil bilan isbotlaydi; obraz, kompozitsiya va badiiy vositalarni tahlil qiladi; matnning ko'p qatlamli ma'nosini ochadi
Kommunikativ-ijodiy	Adabiy fikrni og'zaki va yozma ifodalash, munozara yuritish, ijodiy matn yaratish	Fikr ifodasining mantiqiyliğı va o'ziga xosliğı	Esse va taqriz yozadi; onlayn munozarada o'z pozitsiyasini asoslaydi; ijodiy topshiriq bajaradi
Qadriyatli-refleksiv	Asarga estetik va ma'naviy baho berish, o'z o'qish tajribasini anglash	Munosabatning teranligi va asoslanganligi	Shaxsiy munosabatini dalillaydi; o'z ishiga refleksiya yozadi; mustaqil kitobxonlik faolligini namoyon etadi

Kognitiv komponent elektron testlar bilan oson o'lchanadi. Qolgan uch komponent esa ochiq turdagi topshiriqlar va mezonli baholashni talab qiladi. Shu sababli baholash tizimi faqat testga tayanmasligi kerak.

Adabiy kompetensiya darajalari

Kompetensiyaning shakllanganlik darajasini aniqlash uchun to'rt darajali shkala taklif etildi. Ball oraliqlari oliy ta'limdagi 5 ballik baholash tizimiga moslashtirildi (2-jadval).

2-jadval. Adabiy kompetensiya darajalari

Daraja	Ball (100 dan)	Baho	Tavsif
Ijodiy	86–100	5	Matnni mustaqil va original talqin qiladi, yangi kontekstlarga ko'chiradi, o'z ijodiy matnini yaratadi
Produktiv	71–85	4	Matnni dalillar asosida tahlil qiladi, turli talqinlarni qiyoslaydi, fikrini mantiqiy ifodalaydi
Qisman izlanuvchan	55–70	3	Namuna asosida tahlil qiladi, talqini qisman asoslangan, mustaqil xulosa chiqarishda qiynaladi
Reproduktiv	0–54	2	Asar mazmuni va atamalarni qayta aytib beradi, mustaqil tahlil va talqin qila olmaydi

Elektron vositalar kompetensiya komponentlari bilan muvofiqlashtirildi. Har bir vosita ma'lum komponentni o'lchashda samarali bo'lib, birortasi ham yolg'iz o'zi to'liq baholashni ta'minlay olmaydi (3-jadval).

3-jadval. Elektron baholash vositalari va ularning qo'llanish sohasi

Vosita	Platforma namunalari	Asosan o'lchaydigan komponent	Baholash turi
Elektron testlar	Moodle Quiz, Google Forms	Kognitiv	Diagnostik, yakuniy
Elektron analitik rubrikalar	Moodle, Google Classroom	Tahliliy-talqin, kommunikativ-ijodiy	Shakllantiruvchi, yakuniy
Matnni hamkorlikda annotatsiyalash	Hypothesis, Padlet	Tahliliy-talqin	Shakllantiruvchi
Onlayn forum va munozara	Moodle forumi, LMS chatlari	Kommunikativ-ijodiy	Shakllantiruvchi
Raqamli portfolio	Google Sites, Mahara	Barcha komponentlar, ayniqsa qadriyatli-refleksiv	Shakllantiruvchi, yakuniy
Sun'iy intellekt asosidagi qayta aloqa	Yozma ishlar bo'yicha SI-yordamchilar	Kommunikativ-ijodiy (yozma nutq)	Shakllantiruvchi (dastlabki)
O'quv analitikasi	LMS hisobotlari	Faollik va o'quv dinamikasi	Monitoring

Sun'iy intellekt vositalari yozma ishlarning tuzilishi va mantiqiga oid tezkor qayta aloqa berishi mumkin. Ammo badiiy talqinning teranligi va originalligiga yakuniy baho berish o'qituvchi vakolatida qolishi lozim.

Tahliliy-talqin va kommunikativ-ijodiy komponentlarni baholash uchun badiiy asar tahliliga bag'ishlangan esse rubrikasi ishlab chiqildi (4-jadval). Rubrika LMS ga elektron shaklda kiritiladi va talabaga topshiriq berilishidan oldin ma'lum qilinadi.

4-jadval. "Badiiy asar tahlili" essesi uchun analitik rubrika

Mezon	Ijodiy (5)	Produktiv (4)	Qisman izlanuvchan (3)	Reproduktiv (2)
Talqinning asoslanganligi	Har bir fikr matndan aniq dalil bilan isbotlangan	Asosiy fikrlar dalillangan	Dalillar kam va yuzaki	Dalil yo'q, mazmun qayta aytilgan
Badiiy vositalar tahlili	Vositalarning g'oyaviy vazifasi ochib berilgan	Vositalar to'g'ri aniqlangan va izohlangan	Vositalar sanab o'tilgan	Vositalar aniqlanmagan
Kontekst va qiyos	Asar davr, muallif ijodi va boshqa asarlar bilan qiyoslangan	Kontekst to'g'ri berilgan	Kontekst qisman berilgan	Kontekst yo'q
Fikr ifodasi va o'ziga xoslik	Mantiqiy, original, ilmiy uslubda	Mantiqiy va izchil	Izchillik buzilgan	Fikr tartibsiz
Shaxsiy munosabat	Asoslangan estetik va ma'naviy baho bor	Munosabat bildirilgan va qisman asoslangan	Munosabat yuzaki	Munosabat yo'q

MUHOKAMA

Taklif etilgan tizimning an'anaviy baholashdan asosiy farqi baholash obyektining o'zgarishidadir. An'anaviy baholash asosan talaba nimani bilishini tekshiradi. Taklif etilgan tizim esa talaba badiiy matn bilan nima qila olishini o'lchaydi. Bu yondashuv J. Biggsning konstruktiv muvofiqlik tamoyiliga mos keladi: agar o'quv maqsadi matnni talqin qilish bo'lsa, baholash ham talqinni o'lchashi kerak [7].

Raqamli muhit shakllantiruvchi baholashni amalda qo'llash imkonini kengaytiradi. An'anaviy auditoriyada o'qituvchi har bir talabaga muntazam yozma qayta aloqa berishga ulgurmaydi. Elektron rubrikalar, forumlar va annotatsiya platformalari esa qayta aloqani o'quv jarayonining doimiy qismiga aylantiradi. Bu P. Blek va D. Viliam hamda J. Xetti va H. Timperli tadqiqotlarida ta'kidlangan shakllantiruvchi baholash samaradorligini adabiy ta'limda ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi [4; 5].

Shu bilan birga, tizimni joriy etishda bir qator xatarlarni hisobga olish zarur:

- Akademik halollik. Sun'iy intellekt vositalari tayyor esse yaratishi mumkin. Shu sababli topshiriqlarda

shaxsiy munosabat, refleksiya va jarayonni hujjatlashtirish (qoralamalar, portfolio) talabi kuchaytirilishi kerak.

- Baholovchilar o'rtasidagi muvofiqlik. Rubrikalar subyektivlikni kamaytiradi, lekin to'liq bartaraf etmaydi. Kafedra miqyosida namunaviy ishlar asosida baholovchilarni kalibrlash maqsadga muvofiq [8].
- O'qituvchining raqamli kompetensiyasi. Tizim samaradorligi o'qituvchining elektron vositalardan pedagogik maqsadda foydalana olishiga bog'liq. Bu DigCompEdu ramkasida baholash sohasi sifatida alohida ajratilgan [10].
- Texnik tenglik. Barcha talabalarining qurilma va internetdan teng foydalanishi ta'minlanmasa, raqamli baholash yangi tengsizlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Tadqiqotning cheklovi shundaki, taklif etilgan model nazariy-metodik jihatdan asoslangan bo'lib, uning samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali statistik jihatdan tasdiqlanishi lozim. Bu keyingi tadqiqotlarning vazifasi hisoblanadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Oliy ta'lim talabasining adabiy kompetensiyasi kognitiv, tahliliy-talqin, kommunikativ-ijodiy va qadriyatli-refleksiv komponentlardan iborat yaxlit tizimdir. Uni baholash faqat bilimlarni tekshirish bilan cheklanmasligi kerak.
 2. Har bir komponent uchun aniq mezon va kuzatiladigan ko'rsatkichlar belgilanishi baholashni shaffof va ishonchli qiladi. To'rt darajali shkala (reproduktiv, qisman izlanuvchan, produktiv, ijodiy) kompetensiya rivojini kuzatish imkonini beradi.
 3. Elektron baholash vositalarining har biri ma'lum komponentni o'lchashda samarali. Elektron testlar kognitiv komponent uchun, rubrikalar, forumlar va annotatsiya platformalari tahliliy va kommunikativ komponentlar uchun, raqamli portfolio esa qadriyatli-refleksiv komponent uchun mos keladi.
 4. Diagnostik, shakllantiruvchi va yakuniy bosqichlarni birlashtirgan integrativ model raqamli ta'lim muhitida adabiy kompetensiyani uzluksiz baholash va rivojlantirishni ta'minlaydi.
- Oliy ta'lim muassasalarida adabiyot fanlari bo'yicha elektron rubrikalar bankini yaratish, kafedralarda baholovchilarni kalibrlash seminarlarini o'tkazish va filolog o'qituvchilar uchun raqamli baholash bo'yicha malaka oshirish modullarini joriy etish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni. – URL: <https://lex.uz/docs/4545884>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. – URL: <https://lex.uz/docs/5841063>
3. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1996. – 152 b. – URL: <https://smartquillpublishing.uz/public/uz/articles/adabiy-talimda-kollaborativ-yondashuv-turlari-va-ularning-konseptual-metodik-asoslari> (bibliografik havola keltirilgan maqola).
4. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. – 1998. – Vol. 5, № 1. – P. 7–74. – URL: <https://doi.org/10.1080/0969595980050102>
5. Hattie J., Timperley H. The Power of Feedback // Review of Educational Research. – 2007. – Vol. 77, № 1. – P. 81–112. – URL: <https://doi.org/10.3102/003465430298487>
6. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives / Ed. by L. W. Anderson, D. R. Krathwohl. – New York: Longman, 2001. – 352 p. – URL: <https://www.loc.gov/item/00063423/>
7. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University: What the Student Does. – 4th ed. – Maidenhead: Open University Press, McGraw-Hill Education, 2011. – 389 p. – URL: <https://library.rvc.ac.uk/Record/24181>
8. Jönsson A., Svingby G. The Use of Scoring Rubrics: Reliability, Validity and Educational Consequences // Educational Research Review. – 2007. – Vol. 2, № 2. – P. 130–144. – URL: <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2007.05.002>
9. Brookhart S. M. How to Create and Use Rubrics for Formative Assessment and Grading. – Alexandria, VA: ASCD, 2013. – 160 p. – URL: <https://www.ascd.org/books/how-to-create-and-use-rubrics-for-formative-assessment-and-grading>
10. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu / Ed. by Y. Punie. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – EUR 28775 EN. – URL: <https://doi.org/10.2760/159770>
11. Siemens G., Long P. Penetrating the Fog: Analytics in Learning and Education // EDUCAUSE Review. – 2011. – Vol. 46, № 5. – URL: <https://er.educause.edu/articles/2011/9/penetrating-the-fog-analytics-in-learning-and-education>
12. Oymatova N. M. A Modern Model for Organizing Literature Education in Higher Education: A Comparative Analysis of Traditional and Digital-Integrated Teaching // Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2026. – Vol. 7, № 7. – P. 261–266. – URL: <https://doi.org/10.37547/mesmj-v7-i7-25>
13. Oymatova N. M. Raqamli ta'lim ekotizimida adabiyot o'qitishning metodik ta'minoti: elektron darsliklar va interaktiv platformalardan foydalanish samaradorligi // O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари. Ijtimoiy-gumanitar fanlar. – 2026. – Vol. 1, № 1.12. – B. 145–147. – URL: <https://doi.org/10.69617/nuuz.v1i1.12.15184>
14. Oymatova N. M. Adabiyot ta'limida sun'iy intellekt: didaktik-metodik imkoniyatlar // Science Time. – 2026. – Vol. 4, № 8/1. – B. 69–72. – URL: <https://doi.org/10.66345/st.7197>